

Za naš skupni socializem

(Zadeva za vse občane*)

AGITKA

Matjaž Kmecl

Motto:

Občani, povedal vam bom zgodbo; v opozorilo in da bi razmišljali o njej. Ne, če se je v resnici kje takšna, kakor je popisana, dogodila, ampak če se mogoče ta trenutek, te dni, ta leta ne dogaja tudi pri vas, v vaši bližini, v vašem kraju. In če se, da jo boste temeljito pretehtali, da boste storili po svoji vesti vse, kar je mogoče, — da bi ji spremenili tok v imenu našega skupnega socializma. Poslušajte

(Glasba na motiv pesmi »Najlepša je mladost, mladost, ki ne pride več nazaj«. Glasba je dolgotrajna, ponavlja se, ko da ne misli prenehati. Končno brez vsakega prehoda.)

GLAS: V razred je prišel profesor Janez Medved in rekel:

PROFESOR JANEZ MEDVED: Danes bomo pisali poskusno maturitetno nalogo.

Zberite se, napišite si najprej kratek koncept, nobene nerveze, časa imate dovolj, dve uri. Ne nadlegujte sosedov, raje dobro premislite — in predvsem, prosim! nobenih neumnosti! Četrť ure pred koncem vas bom opozoril, da boste lahko pravočasno zaključili. — Naslov: Najlepša je mladost, najmanj tri strani. Tako, začnemo. In še enkrat — poudarjam — nobenih neumnosti!

(Spet glasba na isti motiv.)

GLAS: Četrťa a je tako stopila v mrzlično razdobje predmaturitetnih priprav.

S trdo roko je vodstvo šole že prej odpravilo vse probleme, ki so se v njej pojavljali zadnjih nekaj let — in je zato z več optimizma pričakovalo maturo. Predmaturitetna naloga iz slovenščine naj bi ta optimizem še

* Odkupljena na natečaju za radijske igre pri RTV Ljubljana 1964.

enkrat in dokončno potrdila. Potrdila pa naj bi tudi še enkrat srečno roko vodstva, ko je namesto prejšnje profesorice Ivanke Likar — dijaki so jo zaradi njene drobne, mile pojave imenovali »Taščica« — postavilo mladega, energičnega profesorja Janeza Medveda. — Kmalu po začetku je kakor zmeraj ob šolskih nalogah vstala Tanja Kozak in vprašala:

TANJA KOZAK: Prosim, o čem pa naj pišemo?

GLAS: Razred je bil na to njeno vprašanje že navajen, poslušal ga je štiri leta ob vsaki šolski nalogi. Zato se ni nihče smejal. Profesor Janez Medved pa je — vsaj zdelo se je tako — na to komaj čakal.

PROFESOR JANEZ MEDVED: Dovolj ste že stari, Tanja, — kaj res še niste nikoli razmišljali o teh stvareh? (Pohiti.) Najprej napravite kratek uvod na splošno o mladosti, o njenih lepotah. Potem se morda ozrite: kakšne žrtve so bile potrebne, da uživate danes mladost takšno, kakršno imate. Spominte se svojih očetov in mater, ki so nesebično žrtvovali svoja življenja za vašo lepšo prihodnost, pišite o svojem delu v mladinskih brigadah, o športnih in kulturnih uspehih, o svojem deležu pri izgradnji socializma. Zaključite morda s tem, kaj na pragu zrelega življenja pričakujete od prihodnosti. — Predvsem pa, nobenih neumnosti! Boste znali zdaj?

TANJA KOZAK: Hvala, bom.

PROFESOR JANEZ MEDVED: Imate še poldrugo uro časa.

GLAS: Razred je razmišljal — v brenčeči, naporni tišini. O čem, to si je profesor Janez Medved lahko mislil. — Marija Plemelj, druga klop desno — MARIJA PLEMELJ: Najlepša je mladost... naj se mu izpovedujemo, da se bo na konferencah delal važnega... mrcina...

GLAS: Mrcina je bil vzdevek, ki se je prijel profesorja Medveda od prvega trenutka, ko se je prikazal. — Andrej Sok, druga klop levo.

ANDREJ SOK: Bedarija! Kako naj ne pišemo neumnosti, če pa Mrcina to hoče od nas!

GLAS: Janez Jeglič, peta klop levo —

JANEZ JEGLIČ: Bilo bi perfektno, ko bi mu jo spet zasvirali. Ampak zakaj? Pred maturo! To še, potem pa — adijo! Na valeti mu jih napojem, rit polizana! V žakelj ga zavežemo in vržemo v vodo!

GLAS: Martin Šmid, čisto zadaj, cvekar in športnik —

MARTIN ŠMID: Še malo, pa bomo vsi bruhali.

GLAS: In tako skoraj ves razred. Bilí so mu gorki za Taščico. Za vse, kar jim je storil, da bi jih »vzgojil«. Za »Kres«, njihov list — pravzaprav še najbolj zanj. — Toda čas je tekel in morali so napisati nalogo. Umirili so se in začeli z delom: Najlepša je mladost, najmanj tri strani. Splošen uvod o mladosti in njenih lepotah in tako naprej.

JANEZ MEDVED: Plemljeva!

MARIJA PLEMELJ: Prosim?

PROFESOR JANEZ MEDVED: Ne ozirajte se!

MARIJA PLEMELJ (*zase, razmišlja*): Morala bi pisati — res je — o brigadi: bilo je lepo, najlepše; o tem, da lahko študiram, kljub temu, da nas je šest otrok in oče delavec, da nisem bila nikoli lačna, da smo doma kupili že drug bicikl in ni treba v šolo zmeraj peš. Pisati bi morala o Andreju in o gledališkem abonmaju, ki ga imamo, in na katerem sediva skupaj, pisati o našem mladinskem festivalu, ki ga priredimo vsako leto in na katerem smo lansko leto odnesli prvo nagrado, — ampak pisati bi morala tudi o tem, da doma stanujemo — osem nas je, kadar pride še Alenka iz Ljubljane domov — v eni sami sobi s kuhinjo, medtem ko je lahko sosed postavil za hčerko, ženo, zase, avto in psa celo hišo; o tem, da Alenka za študij na univerzi ni dobila štipendije in da jo je dobila sosedova punca, ki je ne rabi; o tem, kdo iz mesta je šel v brigado in kdo je pri klubu »razdevičevalcev« in »twistarjev«, da je Mirjam abortirala s šestnajstimi leti, o njenih »hausbalih« in o mestni smetani, o kateri Mrcina trdi, da je ni, pa je! O, pa še kako je! — In naposled o »Kresu« in Taščici, o Andreju, profesorju Rženu, o »Ogenjčku«! — Bilo bi pravično in pošteno! Ampak, kaj bi bilo potem z menoj? Z maturo? Z očetom? Štiri leta, vržena proč! Kajti nobenega dvoma ni, da ne bi storili prav tako, kakor so zagrozili ob »Kresu«. Takrat so pritisnili vsem ukore pred izključitvijo, zdaj verjetno ne bi preveč razmišljali in bi vsakogar, ki bi zinil kaj več, izključili tik pred maturo. Dokončno. Štiri leta izgubljenega očetovega denarja. Tik pred koncem!

GLAS: Začelo se je vse zelo preprosto in običajno, kakor se pri otrocih začenja v vseh družbenih sistemih.

MARIJA PLEMELJ: Morala bi pisati, kaj in koliko vsega že imamo; morala pa bi pisati tudi o tem, zakaj imajo eni kljub temu, da smo enakj in da smo družba delavcev, preveč in krivično veliko in da nas mora drugje kljub očetovemu poštenemu delu še zmeraj šest spati v eni sobi in dva v kuhinji.

GLAS: Kdaj je četrtošolka Marija Plemelj trčila na ta vprašanja? (*Glasba na osnovni motiv.*)

GLAS: V tretji je prvič šla na gimnazijski ples. V svoji praznični sivi obleki. (*Twist.*) Najboljši in edini, ki jo je imela; s poceni, a lepo broško, ki jo je kupila še na novoletnem sejmu v eni izmed številnih bižuterijskih stojnic. Sedela je v kotu. Vrstil se je ples za plesom. Vmes so žvižgali in ploskali. Pred telovadnico so prodajali tudi sadne sokove. Dve stari profesorici v očalih — nista je učili — sta hodili med njimi z večnim smehljajem na ustih. Ples kot vsi gimnazijski plesi. Toda Marija je mahoma opazila, kakor vse ženske to hitro in z bridkostjo in jezo opazijo, kako neskončno

revna in oskubena je sedela spričo vseh bleščečih srebrnih, zlatih, belih, črnih toalet. Bile so tam hčerke inženirjev in direktorjev, predsednikov in sekretarjev. Ena lepša od druge. Nekatere s pravim nakitom. Ona pa je sedela z nekaterimi drugimi dekletji v kotu, revna in siva. — Takrat se je čisto na dnu tiho priplazilo vprašanje —

MARIJA PLEMELJ: Ali z ato ni nikogar pome? Zakaj imajo lahko vse to? In toliko? Zakaj lahko druge plešejo? Zato... zato... ni nikogar pome...

GLAS: Ko je prišla domov, je jokala. Ne zato, ker ni imela. Zato, ker se je v svoji prizadetosti ob tem čutila umazana do očeta, ali bogvedi zakaj. — Delal je, pošteno kot vsi, imel je dobro plačo — dobro —, za delavca dobro — petintrideset in otroške doklade — vsega čez petdeset. In vendar gredo lahko sošolke na ples... plešejo... Ni hotela misliti naprej. Skrila se je pod odejo, jokala je in lahko bi zbudila oba brata in sestre, ki so spali v isti sobi. — Ni hudo biti revež med reveži, hudo pa je neenakemu med enakimi.

MARIJA PLEMELJ: — Lahko bi pisala o Fredyju. Kakšno mladost ima Fredy! — Smešno, kakšen sestanek!

GLAS: Na sestanku razredne skupnosti so razpravljali kmalu potem, zakaj nočejo nekateri dijaki dopoldanske malice. Prispevek zanjo je nizek, petsto dinarjev — vse ostalo daje občina, skupnost. Prišli so do Fredyja.

FREDY: Zakaj nočem malice? Hm, več razlogov je. Prvič, doma smo imeli na demokratični in enakopravni osnovi sestanek vseh družinskih članov. Pretresli smo družinski budžet in prišli do tega, da se morava, ali oba s sestro odpovedati malici ali pa ne moremo najmanj eno nedeljo v mesecu z avtomobilom ven. S sestro sva se svobodno in brez pritiska odločila, da v prihodnje ne jemljeva več malice. Jasno? — Drugič: Umetnega mleka ne maram, pa če je tudi s kakavom zabeljen. (*Smeh.*) Ne bom se silil. Nima smisla.

MARIJA PLEMELJ: Pri tem sem se spomnila očeta, ki zmeraj pravi: Prvo je, da smo siti in zdravi, vse drugo ni važno in pride samo. — Zdaj je tu nenadoma še nekaj važnejšega. Avtomobil imajo.

GLAS: Kmalu potem se je zgodilo nekaj, kar je tudi direktorju šole sivilo lase. Profesor geografije je Mirjam na koncu leta dal cvek. Nedotakljivi Mirjam! Temu tabu! »Njegovi« hčerki! Profesor je potem javno na sestanku povedal, da so pritisnili nanj zaradi tega. Ni povedal, kdo, a bilo je čisto jasno — na koncu verige je stal Mirjamin oče. — Vprašal je, kaj potem-takem želijo od njega: ali to, da opremi vse izbrance, sinove predsednikov, direktorjev in sekretarjev, z odličnimi ocenami ali da pravično in pošteno oceni njihovo znanje. Bil je mlad profesor in ni vedel, da to ni dobro. Zato še danes čaka na stanovanje, — in na bogve kaj še. Mirjam pa je — seveda — pred komisijo izdelala; in niti ne najslabše.

MARIJA PLEMELJ: Navsezadnje smo se morali v razredu pogovoriti, kdo in koliko nas pojde v brigado. Bilo nas je precej. Mladinska organizacija je želela, da smo upoštevali tudi socialni sestav prijavitelcev: bili smo domala sami »delavci«. Kako se je izgovorila Mirjam?

MIRJAM (*sramežljivo*): Doma se bojijo, da se ne bi v brigadi pokvarila? — (*Smeh.*)

MIRJAM: Trape! Vi me ne razumete! Edinka sem!

PREDSEDNIK: Dobro — in oče? Ali oče prav tako?

MIRJAM: Kadar bo kdo od vas toliko pregaral v organizacijah, toliko storil za revolucijo, lahko prav tako obdrži svojo edino hčerko doma!

PREDSEDNIK: To je tvoj oče, Mirjam. Kaj pa si storila ti?

MIRJAM: To tebe nič ne briga! Kaj pa je tvoj oče? Nič! Kaj je storil za družbo? Nič! Dela, to je vse! Nikar me ne sprašujte naprej! Ne grem, pa amen!

VSI: Oooohoho...

PREDSEDNIK: Počasi, Mirjam! Nikar se ne skrivaj za očeta! Tudi moj oče je bil v partizanih. Dve leti, ne tri mesce...

MIRJAM: Te nisem nič vprašala!

PREDSEDNIK: Ves čas izzivaš! — Pomiri se in poslušaj do konca. To, kar nas vse zanima, je nekaj drugega. Poglej, kdo gre vse: Marija, Andrej, Janez, Martin... Vsi živijo doma v slabših materialnih razmerah kakor ti...

MIRJAM: Jaz nisem kriva!

PREDSEDNIK: Počakaj. Lahko bi šli čez počitnice v službo. Zaslužili bi si za obleko, pomagali bi doma. Pri Mariji je šest otrok...

MIRJAM: Jaz jih nisem naredila!

PREDSEDNIK (*povišano*): Prosim! — Pa Marija vendarle gre! Ti imaš doma vsega, edinka si, oče ti da, kar hočeš. Oče je znan javni delavec, za zgled bi morala biti!

MIRJAM: In po kakšni logiki bi morala biti vsa družina za zgled!? Lepo te prosim, ti si prišel deset let prepozno na svet! Aktivizmu je že zdavnaj odzvonilo.

PREDSEDNIK: Zdaj mi je pa zadosti, Mirjam! Ali se dostojno pogovorimo, ali pa lahko greš!

MIRJAM: Prazno zgubljanje besed. Sam si kriv. Že takoj na začetku sem ti rekla, da me oče ne pusti. Če te zanima še kaj, se obrni nanj, pa ti bo razložil. Vsa družina naj scedi zadnje sile za socializem, lepa reč! Zakaj pa Fredy ne gre?

FREDY: Jaz?

MIRJAM: No?

FREDY: Ne boj se zame! Moj stari je pri koritu, bo že naredil, da bo vse lepo in prav.

MARIJA PLEMELJ (*spet ob nalogi*): Moj stari je pri koritu, bo že uredil, da bo vse lepo in prav. Zadnje in dokončno pojasnilo. — Ni mi žal, da sem šla v brigado! Nasprotno! Kdor prinese »pokvarjenost« iz prejšnjega življenja, jo lahko seveda nadaljuje tudi tam, za to so povsod možnosti. Vse ostalo pa je čisto drugače. V novi skupnosti smo hoteli pokazati svojo moč, razvneti skupni polet in v sončni pripeki odkrivati ustvarjalnost svoje mladosti. Ni mi žal! Vse prej ko to! Poblize sem spoznala Andreja, v spominu so mi ostali poletni večeri, ki smo jih preživeli pod neskončnim zvezdnatim nebom ali pod grmečimi, plapolajočimi nevihtnimi oblaki, v poletnem čadu in sredi nalivov. Ob pesmih in pripovedovanjih, pri plesu, kjer smo bili v svojih sivorjavih delovnih oblekah vsi enaki. Brez razlike in brez zaslužnih očetov, ki vse vedo, vse potrdijo, vse razvrednotijo, vse prepovedujejo in dovoljujejo, ki lahko vsak čas zavrtijo telefon in napno svoje vsemogočne zveze, ki se jih drži gloriola največjih in edinih borcev za socializem, da lahko v njeni milostni luči počno vse; pa ne samo oni, vsa družina, žena, Mirjam, strici, tete, nečaki, nečakinje, celo prijatelji! — Ampak — tudi mi gradimo socializem! Zato smo šli v brigade! Enakovredno ga želimo graditi! Ne samo v brigadah, vsepovsod!

GLAS: Kmalu potem, ko so se vrnil iz brigade in se je jeseni spet začela šola, jim je na nekem sprejemu — vsem bivšim brigadirjem — govoril Mirjamin oče.

MIRJAMIN OČE: Spominjam se predvojne mladine. Ali smo bili silno revni ali pa se je kopica bogataških otrok, ki so imeli od doma vsega v izobilju, izživljala na zabavah, izletih, orgijah. Tega današnja mladina ne pozna več. Naša današnja mladina živi in dela na borbenih izročilih tiste napredne generacije, ki je izbojevala našo revolucijo, obnovila porušeno domovino in zastavila vse sile za izgradnjo socializma. Uči se pri svojih očetih, ki so izbojevali zgodovinsko zmago v razvoju delavskega razreda, gradi ceste, železnice, tovarne, enakopravno sodeluje v samoupravljalvskem sistemu. V sebi je zdrava, močna, sposobna tudi največjih podvigov. Verjamem in prepričan sem, da bo njena silna moč ob vseh možnostih, ki jih ima, dostojno, z neizmerno voljo in požrtvovalnostjo uresničila ideale svojih očetov.

MARIJA PLEMELJ: Popoldne tistega dne me je Fredy povabil na zabavo. Mirjamin oče je posodil svojo weekend hišico na Gori; resda štiri ure daleč, a dostopna je bila z avtomobilom. S seboj so pripeljali pijače in jesti, magnetofon s Priesleyem, Conny, Rockyjem, Little Tonyjem, Celentanom in drugimi. — Vprašala sem ga, ali gre lahko tudi Andrej. Debelo me je pogledal, potem je zmencal —

FREDY: Andrej? Zakaj pa on? Povabil sem tebe. — — — Ne vem, če bo prostor v avtomobilu. Mislim, da imajo že vsi zasedeno.

MARIJA PLEMELJ: Ni vedel, da hodiva z Andrejem. — Kljub temu se je našel prostor tudi zanj. — Hribe imam rada. Bil je lep zgodnjejesenski večer, jasen z mesecem. Pili smo. Ples je bil čedalje bučnejši. Z Boštjanom smo se pogovarjali o jazzu.

BOŠTJAN: Ali ti nikoli ne občutiš obupne osamljenosti ob jazzu? Poslušaj, kako se trobenta poganja v otožnem kriku iz ritma, pa jo ritem zmeraj spet ujame, jo tepta in duši njeno otožnost. Ritem miži pred njeno osamelo žalostjo, ne razume je; trobenta skuša kar naprej uiti, kakor človek, ki ga teži priklenjenost na zemljo, a ne more nikamor. Zato brezglavo, noro skače; a ne pozabi, ne more pozabiti; bolj divja, globlja je žalost. Pa tudi bolj skrita, čedalje strašnejša je uganka. Kakor mi, kakor naše življenje. Ali si kdaj razmišljala o tem?

MARIJA PLEMELJ: Nisem.

BOŠTJAN: Kaj nisi še prav nikoli pomislila, zakaj živimo? Zakaj živim jaz, ti? V čem je smisel tega, da smo? Da vse to počnemo, da smo sedaj tukajle?

ANDREJ SOK: Nekateri ne utegnemo. Preveč moramo še misliti na to, k a k o s m o.

BOŠTJAN: Blagor tebi!

ANDREJ SOK: Pijan si.

BOŠTJAN: Še zmeraj preveč trezen, da bi pozabil na vse to. — O čem misliš zdaj, Marija?

MARIJA PLEMELJ: Mislim, kako lepo bi bilo, ko bi t o l e imeli v dolini in ko bi lahko živeli v njej. Skoraj vsak bi lahko imel svojo sobo.

BOŠTJAN: Pha... In kaj imaš potem, ko potešiš takšnole... materialno lakoto? Brezno! Novo brezno; in za novim breznom spet novo brezno. To se ponavlja do onemoglosti. Zato tam sredi tiste puščave, sredi tistih brezen nenadoma obnemoreš in začneš igrati trobento. Glasno, pod gluho nebo, v siva brezna okoli sebe; pretrgal bi se od obupa, žalost te razjeda, a kaj dosežeš s tem vpitjem? Nič! Nič! Le brezupno stisko, nič več; grozo! Včasih je lahko človek šel in ponoči s psi tulil v nebo, ali kuril kresove nad genovskim zalivom, ali sežgal kakšno coprnico. Danes noče tega nihče več razumeti. Misticizem, praznina, prenaseljenost, ekonomski mehanizmi. Vse, kar nam je še ostalo in kar se je rodilo na novo, je jazz. Jazz s svojo skrito, trpko, grozljivo, zatrto samoto; s svojo brezupno, obešenjaško noroglavostjo in hrupom.

ANDREJ SOK: Torej misliš, da so Fredy, Mirjam in vsi tukaj zato, ker jih je strah tega, da so?

BOŠTJAN: Pha, ti sploh ne razmišljaš o tem. Kot čreda vsega sitih živali so. Nekje globoko v njihovem nagonu je zasejana kot izvirni greh groza, toda

v samoobrambnem instinktu jo žele izgnati s hrupom, z ritmom, z žrtjem in paritveno naslado. Njim trobenta ni enkratno otožna groza spoznanja in nemoči, marveč možnost priključevanja v zbor, v čredo; možnost skupnega povzemanja brez premišljevanja. Brezglavo se zatekajo v rožnatosladke dežele sentimentalnosti, misleč, da je to človečnost; na robu prvih brezen se ustavijo, pijejo, plešejo in se pariyo. Poglej Mirjam! Ti tega ne veš: s šestnajstimi leti, ko je bila v drugi, je abortirala. Bajе sploh ni vedela, s kom... Mogoče se ti bo zdelo čudno, ampak nekaj časa je dolžila celo mene... Danes... samo počakaj, da še pride do iger!

ANDREJ SOK: In ti... igraš?

BOŠTJAN: Igral sem... Me ne zanima več.

ANDREJ SOK: Pa hodiš vseeno z njimi.

BOŠTJAN: Kam pa naj grem? Hodim jih gledat. Posebno vzdušje nastane, trobente poslušam; ozrem se skoz okno, pod nebo, in v trenutku groze skušam dojeti tisto strašno dno tam zgoraj. Si se že kdaj vozila ponoči, sama na čolnu, daleč od obale, po morju?

MARIJA PLEMELJ: Samo enkrat sem bila v Opatiji, na izletu. Bil je sončen dan, vozili smo se s čolnom; zvečer smo se vrnili.

BOŠTJAN: Mi imamo bajto. Na samotni, kršni obali. Najbolj grozljivo je pozimi, ko je morje sivo in obala pusta. Človeka zgrabi, na obali prižge luč, in ko se zvečeri, sede v čoln in veslá, daleč ven, kjer se luč z obale komaj še vidi. Potem odloži vesla in vse se spremeni v popolen molk. — Takrat skušam zmeraj z mislijo dojeti dno, potapljam se globlje in globlje, zmeraj bolj strah me je. Dna noče biti: sploh nihče ne ve, ali je blizu ali globoko, in če je sto metrov, koliko je sto metrov v tej pošastni temi? Potem pride trenutek groze, trenutek popolne osamljenosti in izvrženosti sredi te bremejne, strašne skrivnosti obstoja. — Tako mi je, ko se iz te sobe ozrem skozi okno v nebo: enako temno, grozljivo dno. — No, zdaj se je začel strip tiz. Če vaju zanima Mirjamina anatomija, izvolita! Potem pridejo na vrsto igre.

MARIJA PLEMELJ: Z Andrejem sva šla v sosednjo sobo, kamor so odšli vsi, in od koder je že bilo slišati znamenja posebne zabave. Mirjam je ležala v posebni ponaredbi transa na zofi in se v taktih glasbe slačila. Fredy in drugi so s prekrizanimi koleni pijani sedeli naokrog in s posiljeno, vročično duhovitostjo krotili svoj nemir in pričakovanje. Ko je bilo vsega konec, so ploskali. (*Ploskanje.*) Mirjam se je nagnila do stikala in ugasnila luč. Začeli so rjoveti.

MIRJAM: Vsaj malo intimnosti! Vsi veliki umetniki pogrešamo intimnosti. Javnost nam ne da niti tistega ubogega časa, da bi se neprikrito oblekli. (*Vmes se ves čas cvileče hihita.*)

MARIJA PLEMELJ: Ko so luč spet prižgali, je bila oblečena. Ostal ji je le še kos perila. Vrtela ga je po rokah in na koncu vzkliknila —

MIRJAM: Igrajmo se! Gremo se loterijo!

(Vpiti.)

MIRJAM: Prvi dobitek!

MARIJA PLEMELJ: Vse zapovrstjo so začele dvigati visoko v zrak svoje perilo in vpiti: Drugi dobitek! Tretji, četrti, peti, šesti...

FREDY: Pa ti, Marija?

MARIJA PLEMELJ: Pred menoj se je ustavil Fredy. — Kaj to pomeni, Fredy?

FREDY: Igra! Igrali se bomo! Hitro se sleci!

ANDREJ SOK: Kakšna so pravila te igre? —

MARIJA: Je potem počasi vprašal Andrej.

FREDY: Kaj te briga! Sleci se! Nismo te zastonj peljali sem gor.

MARIJA PLEMELJ: Za našimi hrbti se je oglasil Boštjan —

BOŠTJAN: Pravila te zanimajo? — Pravila so prastara. Vse pelje v parjenje.

Vsi igrajo z vsakomer. Loterija pač... pijan sem, ne gre mi čisto z jezika...

Kdor dobi, mora v posteljo. Dobitek ni samo kos perila, je bolj... saj me razumeš... bolj otipljive narave...

MARIJA PLEMELJ: Razumela sem. Niti za trenutek več nisem hotela ostati tam. Ko sva hodila tisto noč z Andrejem domov, ko je ostala planinska hiša s svojim hrupom in svetlobo daleč za nami, sredi gozdov, in ko sem se končno nehala jokati — jokala sem od sramu in kaj vem zaradi česa še, — so začela prihajati vprašanja. Čedalje več in čedalje bolj grenka. Bila je mesečna noč, dolina se je skrivala pod modro, kalno meglico in daleč so šumeli gozdovi.

Ali Mirjamin oče ve za vse to? In če ve, ali razume? Od kod potem njegove besede o zdravi mladini, o svetlem izročilu, o njeni silni notranji moči? Ali so to le besede? In nič več? Ali je Mirjamin oče res proletarec? Ali tako slepo vidi pred seboj samo cilje socializma, da ne vidi Mirjam in njenega početja? Ali pa so to spet samo besede? Ali je res, kar včasih za vogali šušljajo, — samo šušljajo, a ne spregovorijo, — da se je zrinil na površje s svojo spretnostjo in ne zaradi revolucionarnih zaslug, ki da so precej dvomljive? Od kod in po kakšni pravici njemu vse te hiše, kar ima? To ni prišlo iz gole vere v socializem, prava vera bi vse to razdelila med tiste, ki nimajo; prava vera sploh ne bi mogla vsega tega nagrabiti skupaj.

GLAS: Vprašanja so postajala vse globlja. Na enem izmed sestankov literarnega krožka pri profesorju Rženu, ko so pripravljali novo številko svojega lista »Kres«, je potem, ko so že z vsem končali, spregovorila tudi o tem. — V čem je na primer delo Mirjaminega očeta več vredno od dela profesorja Ržena ali Marijinega očeta na primer? Vsi so nagrajevani »po delu«, se

pravi, da je tudi vrednost njihovega dela izražena v višini teh njihovih nagrad in sta po tem ključu, kakor vse kaže, profesor Ržen ali Marijin oče po svoji vrednosti globoko pod zaslugami in vrednostjo Mirjaminega očeta. Pri Mariji se stiska v sobi in kuhinji — osem ljudi; od kod sicer tam denar za ves komfort? In če je že tako zaslužen — kje je zapisano, da so te zasluge dedne? Mirjam ima vse, vsa vrata so ji odprta, v brigadi ni bila, a je vseeno zaslužna za socializem! Kako je to mogoče? — Vsi so molčali. — Ali niso njeni »hausbali« in njeni twistarski klubi ali kar so že, najbolj buržoazna ustanova? — Profesor Ržen se je nasmehnil, drugi so razdraženo molčali.

PROFESOR RŽEN: Prav imate! Pišite o tem, zato imate svoj list! Vsaka konstruktivna kritika, ki pomaga razčiščevati pojme, je zaželena. Ni treba sicer poimensko; zastavite vprašanje, opozorite! Dodajte, da to sicer ni reden pojav, je pa vendarle.

JANEZ JEGLIČ: Pa še kako! Fredy recimo in njegova klapa! Pa starši!

PROFESOR RŽEN: To je pri nas, v našem mestu. Recimo, da je tu stvar redna. A nikjer ni rečeno, da je ta pojav značilen za vso našo družbeno ureditev. Vzemimo vse, kot našo krajevno, mestno deformacijo naših družbenih načel. Na vsak način pa pišite o tem! Mladi ste, vaša dolžnost je, da opozarjate na napake, ki jih vidite; da pogumno opozarjate na stvari, ki se vam ne zdijo prav. Ko boste starejši, vas bo gotovo življenje že samo toliko obtežilo, da se zlepa ne boste spuščali v takšne podvige. Ali pač, kdo ve! Če boste pogumni samoupravljalci, boste to morali. Danes pa je to na vsak način vaša dolžnost. Marija, o tem boste, če vas prav razumem, napisali članek?

MARIJA PLEMELJ: Ne znam pisati.

JANEZ JEGLIČ (*z rahlim nasmehom*): Torej ga bosta napisala z Andrejem.

PROFESOR RŽEN: Ne verjamem, da ne bi znali napisati, le zdi se vam, da ne znate. — Poštena, delovna, kritična mladina je veliko več vredna ko umetna avtoriteta tega ali onega funkcionarja, ki bi moral pod udarci kritike pasti in prezgodaj končati svojo kariero.

VSI: Tako je!

PROFESOR RŽEN (*obotavlja*): Pri vsej stvari me moti samo nekaj. Možno je, da bo nastal kraval in prvi, ki ga bodo obdolžili hudodelstev, bo spet — kot zmeraj — Taščica. Ona vas uči brati, pisati, slovensčino — in kaj je za preprosto pamet bolj logičnega, ko da je tudi ona vsega kriva. Rahla in bolna kakor je, je mogoče, da bo ob tem zelo trpela: ne kriva ne dolžna.

ANDREJ SOK: Taščico imamo radi, ampak na to zdajle ne moremo misliti. Rekli smo in vsi smo se strinjali, da gre za pojav, o katerem je treba kritično pisati. In kaj ima Taščica s tem pojavom opraviti? Ali je tako ali ni?

VSI: Tako je!

ANDREJ SOK: Zato bomo pisali!

PROFESOR RŽEN: Poštenje je včasih okrutno.

ANDREJ SOK: Stvari so tukaj, vidimo jih, sami jih občutimo na svoji koži. Nihče si jih ni izmislil. Pošteno in odkrito bomo pisali o njih. Kdo more kaj proti takšni resničnosti? Lagal se ne bo nihče, ali je to tako težko razumeti? In tudi Taščica ne bo spodaj podpisana.

VSI: Tako je!

ANDREJ: Vse samoupravljanje temelji navsezadnje na medsebojni odkritosti. Mižanje je orodje korupcije, strankarstva, lopovstva!

PROFESOR RŽEN: Dobro, opozoril sem vas. *(Po kratkem premoru.)* Pišite!

GLAS: Napisali so članek. Nosil je naslov: Ali je vse to prav? — Zahtevajte od nas, da se žrtvujemo za naš socializem, so pisali, naj delamo zanj — žrtvovali se bomo in delali do zadnjega, a vendar se nam nekatere stvari ne zdijo prav. Povedali bomo, katere: napake lahko odpravljamo le z odkrito skupno kritiko. — »Kres« so razmnožili in prav med uro slovenščine je počilo. Prišel je sluga, skozi priprta vrata pomolil glavo v razred, kakor zmeraj ob takšnih priložnostih, in rekel —

SLUGA: Janez Lipenc in Andrej Sok naj se takoj javita pri ravnatelju.

PROFESORICA IVANKA LIKAR: Lipenc in Sok, pojdita!

GLAS: Janez Lipenc je bil urednik »Kresa«. Ravnatelj ju je sprejel z osornim molkom. Tudi to je bila njegova navada. Potem ju je še osorneje vprašal —

RAVNATELJ: Vi urejate »Kres«, kajne?

JANEZ LIPENC: Da, jaz.

RAVNATELJ: Mislim, da je bil list vse do zadnjega dober, šolj v ponos. Dali so nam okrajno nagrado zanj. Bil je na višini. Pisali so o njem v Mladini. Postal je znan. — Vse do neke mere. — Kdo je napisal v zadnji številki članek »Ali je to vse prav?«

ANDREJ SOK: Jaz, tovariš ravnatelj.

RAVNATELJ: Vi?

ANDREJ SOK: Podpisal sem se.

RAVNATELJ *(grobo)*: Ne bodite nesramni! Upam, da še nisem pozabil brati! — Kdo ga je pisal v resnici? Razen vas? Čigavo je to maslo?

OBA: Ne želimo biti nesramni... tovariš ravnatelj... res je, pisal sem ga, pisal ga je... skupaj s sošolko...

RAVNATELJ: To je pamflet na socializem! Razumete! — Povem vam, niste ga pisali sami, niti s sošolko ne! — Od kod te ideje?! Kaj mislite o tej »motorizirani smetani«, o privilegirancih, o dednih zaslugah! V socializmu tega ni! To je abnormalno, bolno, histerično, atavizem! Lepo vas prosim, saj se vam bodo krave smejale! — In ugled šole? Ali vam zanj ni čisto nič? U-gled šo-le!?

JANEZ LIPENC: Oprostite, tovariš ravnatelj, želeli smo z zdravo, objektivno kritiko...

- RAVNATELJ: Lari-fari — zdrava kritika! To, da je zdrava kritika?! To je bolno, ne pa zdravo! Reakcionarno! Revizionizem!
- ANDREJ SOK: Ali lahko povem, kaj smo imeli v mislih?
- RAVNATELJ: To vidim sam.
- ANDREJ SOK: Pa vendarle...
- RAVNATELJ: ... No?
- ANDREJ SOK: V našem razredu imamo več primerov delavskih otrok, ko recimo stanuje številna družina še zmeraj v eni sami sobi, ali največ v dveh. Spi jih po šest, sedem v eni sobi...
- RAVNATELJ: No, in?
- ANDREJ SOK: To se nam ne zdi prav. Prav tako gradijo socializem, prav tako imajo zato pravice vsaj do kulturnega prebivališča.
- RAVNATELJ: Veste, kaj je to? Drobnolastniška mentaliteta! Nergaštvo! Komaj pogleda v socializem, že hoče imeti svojo palačo, packard in ves komfort! Socializem ne more reševati teh vprašanj čez noč! Kam pa pridemo, če se bo hotel že vsak berač voziti s chevroletom? S tem, da jih v njihovem nergaštvu podpirate, delate socializmu bolj slabo uslugo. Vse pride na vrsto! Na mah pa to ne gre!
- ANDREJ SOK: In zakaj imajo potem drugi svoje vile, weekend hiše v hribih in na morju?
- RAVNATELJ: Kdo pa? Kvečjemu kakšni zakasneli ostanki buržoazije! Jim bo že odzvonilo, prej ali slej!
- ANDREJ SOK: Oprostite, pa Mirjamin oče?
- RAVNATELJ (za hip osupne): On... zaboga, ne bodite nesramni! Ne bodite nesramni! On je eden izmed tistih starih borcev za socializem, ki bi nam morali biti vsem za zgled, ne pa da smo do njih tako nizkotno umazani! Kdor družbi več daje, mu tudi družba več da! Saj poznate to načelo?
- ANDREJ SOK: Prav to! Kje je rečeno, kje zapisano, da daje Mirjamin oče družbi toliko več, — in da dajejo navadni delavci iz fabrike toliko manj socializmu, da s svojimi stanovanji še niso prišli na vrsto?
- RAVNATELJ (zavpije): Zaboga... zaboga! Vas bodo zaprli! Solo razgnali! Razhajkali!
- ANDREJ SOK: In če že ima Mirjamin oče te velike zasluge, zakaj jih ima tudi Mirjam! Mi smo bili v brigadi, Mirjam ni bila. In Mirjam ni edina! Cel klub imajo! Oni se resnično poživigajo na socializem! Ste že slišali za »twistarje«? Za klub »razdevičevalcev«? Mirjam je s šestnajstimi leti abortirala — ali veste za njihove zabave? — Če se kaj zgodi, če kaj razbijejo, če koga pretepejo, krivcev ne najdejo! Priviligiranci so! Dedno zaslužni podmladek borcev za lepšo prihodnost...
- RAVNATELJ (kriči): Še eno zinite, pa bom sam poskrbel, da pridete pred sodišče! — Da vas sram ni! — V mestu sklicujejo nujne seje zaradi zadnje

številke, vi pa ... — (*Stiša glas.*) Zaboga, ali res ne razumete, da gre za ugled šole. Da bo to gnezdo zdaj tedne in tedne ugibalo, kdo je kdo v vašem članku in na koga leti vse to? In kdo je zadaj! Rekli bodo, da smo zadaj mi vsi, vaši vzgojitelji in učitelji. Razumljivo, mi vas učimo. Kaj se res ne zavedate, da je to socializmu škodljivo? Da pri nas ni ne smetane ne privilegirancev? — Da bo zgodba šla prejkoslej naprej: na okraj, v Ljubljano, Beograd! Da bomo žrtve ves učiteljski zbor na šoli! Norost... norost! Lepo kašo ste mi skuhal... (*Zaupljivo.*) No, tako, čisto med prijatelji — kdo vam je dal idejo za to?

ANDREJ SOK: Saj vse to sami vidimo, tovariš ravnatelj.

JANEZ LIPENC: Zmeraj znova imamo težave — z Mirjam, s Fredyjem in s temi. Do nas se obnašajo, ko da so nekaj več.

ANDREJ SOK: Kot kasta! Lahko bi vam pravil o njihovi zabavi, a kaj...

RAVNATELJ: Ne potrebujem vaših zaupnih poročil. — To enostavno ni res, ne verjamem vam, ni res! Dobro, če pride do česarkoli, bomo pač morali vsi skrbeti predvsem za to, da rešimo ugled šole. Zato se še vidimo!

GLAS: Ko sta se urednik Janez Lipenc in Andrej Sok po dolgih, pustih hodnikih vračala v razred, je rekel Sok —

ANDREJ SOK: Ugled mu je figo mar. Za svojo ritko se tresi. Tak je kakor vsi.

GLAS: Bila sta razočarana. — Prvo, kar je ravnatelj v zvezi z afero »Kres« ukrenil, je bilo, da je osebno zaplenil vse preostale številke »Kresa«. Ampak kaj naj bi to pomagalo: »Kres« je bil že v mestu, v nepravih rokah. — Pri ravnatelju je zazvonil telefon. (*Telefon.*)

PRVI TELEFON: Ravnatelj tam?

RAVNATELJ: Želite?

PRVI TELEFON (*namesto imena mrmranje*): Brbrbrmnnn tukaj. Za... Kakšen cvet pa imaš zbran tam!

RAVNATELJ: Ne razumem...

PRVI TELEFON: Boš kmalu razumel! — »Kres«! »Kres«, »Kres«... Bodite pametni, zaboga! Saj ne gre zame, gre za vas...

GLAS: Zazvonil je drugi telefon. (*Zvonjenje.*)

DRUGI TELEFON: Kaj pa mislijo ti paglavci, da je socializem! Jezik za zobe, palica... ne pa kritika! Polivanje gnojnice! V ka-li! Ne vedo, kaj je kapitalizem, niso okusili mezdnega dela, niso se pred vojno šolali... Kaj pa imam od vsega dolgoletnega garanja, od moje borbe za skupnost! Nič! Nič! Nič!

GLAS: Tretji telefon... (*Zvonjenje.*)

TRETJI TELEFON: Ti, poslušaj, komaj se vam malo bolje godi... Pozabljaš, ljubček, pozabljaš. Vsi ste odvisni! Bral sem tvoj »Kres«...

RAVNATELJ: Samo ne reci »tvoj«! Jaz se od tega distanciram!

TRETJI TELEFON: S *tvoje* šole. — To je igračkanje. Nič konkretnega... naj konkretno povedo! Lahko je kar tako v zrak! Abstraktna korajža. To ni zdravo. To ni zdravo, še najmanj pa je zdravo zate... Če se raznese še drugam, — denimo na okraj, v Ljubljano... potem... Morali bomo, saj razumeš, ostro ukrepati! Ostro! Politični problem in tako dalje... Drugače... odkrito ti povem, lahko vsi zletimo...

GLAS (*vmes sem in tja še zazvoni telefon*): Tako so zvonili telefoni. Občani se pogosto pritožujejo čeznje; pogosto jim zagotovimo, da so telefoni samo zato, da hitreje opravljamo svoje posle. A kaj; telefoni so lahko tudi božji glas, delijo milost in nemilost, obetajo nagrade in kazni, ki potem pritečejo od bog ve kod, po čisto drugi poti — iz ljudstva in v imenu ljudstva. — Zdaj je ravnatelj hitro ukrepal. K sebi je poklical Taščico. Grobo jo je napadel.

RAVNATELJ: Že precej časa imam občutek, da niste čisto normalni.

PROF. IVANKA LIKAR: Oprostite...

RAVNATELJ: Zadnja številka »Kreša« pa nedvoumno priča, da ste do kraja zgubili sleherni čut za trezno presojo.

PROF. IVANKA LIKAR: Ampak jaz vendar nisem...

RAVNATELJ: To, kar ste spravili vanjo, presega vse meje...

PROF. IVANKA LIKAR: Jaz...

RAVNATELJ: Vse vem. — Ampak, zaboga, ali ne razumete, da bodo čez slabo leto ti paglavci na maturi! Naj začno tam razkladati takšne ideje, pa smo v kaši, da nikoli takšne! Dokler ostane vse tu pri nas, lahko še prikrijemo. Tam pa bo komisija in v komisiji ne bomo sami. Ne bomo sami, razumete!

PROF. IVANKA LIKAR: Ne vem, kaj hočete...

RAVNATELJ: Že dva dni zvonijo telefoni. — Ampak, zaboga, jaz nisem kriv, če jih vi pitate s takšnimi idejami! S tem moramo enkrat končati! Vsak naj prevzame svojo odgovornost! Omadeževali ste kolektiv, pred kolektivom boste odgovarjali! Jaz ne prevzemam nobene odgovornosti več! Ali smo samoupravljalci ali nismo! In samoupravljanje ni skrivanje za kolektiv, je zavest osebne odgovornosti. Te pa vi nimate. *Nimate!*

PROF. IVANKA LIKAR (*joče*): Jaz... jaz... surovi ste...

GLAS: V majhnem mestu je plaz, ki se je sprožil z drobnim zvežčičem razrednega lista iz četrte a in s povsem dobronamernimi kritičnimi pripombami, ki jih je vseboval, začel s svojo silo in močjo krojiti in ogroziti človeške usode. Ravnatelj je dolgo in krčevito razmišljal, kako bi vso stvar napeljal v prave kolesnice; bil je čedalje bolj nervozen, telefoni niso prenehali zvoniti, iz opozoril so se rojevale prikrite grožnje — in navsezadnje, kam naj se dá s svojo bedno prosvetno kvalifikacijo, če odleti? Zaboga svetega — v majhnem mestecu je to v vseh časih in razmerah enako: vse je med

seboj povezano — potegneš tu za vrvico in misliš, da boš pozvonil tam, kamor je vrvica napeljana, pa ti nenadoma od čisto druge strani prileti opeka v glavo. Ko se potem odpro vrata in te vljudno povprašajo, kaj želiš, si zato raje premisliš; molčiš, ali pa samo vljudno pozdraviš in greš, tako da te razglasijo za čudaka: zvoni in trka na vrata samo zato, da pozdravlja! Toda, zaboga, čudak vendarle noče biti! Za to je še prezgodaj! To še zmeraj lahko pride na vrsto!

MARIJA PLEMELJ: Pred mladinsko organizacijo so se med tem pojavljali najrazličnejši problemi. Najprej so obravnavali Mirjam, ker je nekoga iz paralelke, zares doma s hribov, s kmetov — ponošen in nikoli čisto sit se je tolkel skozi razrede, — nazijala ter mu rekla »far« in »kmet«.

MIRJAM: Kmet hribovski! Kje si se pa manir učil! Denar kradeš družbi, da se boš za farja izučil, saj poznamo to! Med vojno bela garda, po vojni klerikalci! — Kako si pa oblečen, haha!

MARIJA PLEMELJ: Ko ji je predsednik mladinske organizacije rekel —

PREDSEDNIK MO: Dobro, pa veš, da je bila to stara partizanska hiša, da so jim med vojno požgali in da so dali vse, kar so imeli, za narodnoosvobodilno vojsko?

MARIJA PLEMELJ: Odvrnila je...

MIRJAM: Kaj me briga! Danes se gredo vsi heroje, saj vemo, kako je to! Moj očka pa je zares stradal, se je v resnici boril!

PREDSEDNIK MO: Pusti zdaj svojega očeta! Zdaj govorimo o tebi.

MIRJAM: Moj očka, to sem jaz.

PREDSEDNIK MO (*ostreje*): To da si njegova hčerka, ničesar ne opravičuje!

MIRJAM: Če ti ni kaj prav, greva k njemu in se pogovorimo.

PREDSEDNIK MO: In »kmet« ni psovka, razumeš, o tem smo že govorili!

Kmet prav tako pošteno dela — ali pa še bolj — kot kdorkoli drug. Kje pa se je nahanil in naspal, kje se je skrival tvoj oče med vojno? Kaj pa so njegovi starši?

MIRJAM: To meni nič mar. Kmet je kmet! Leglo farjev, saj poznamo to!

PREDSEDNIK MO: Ali želiš, da se tudi o tem pogovorimo s tvojim očkom?

MIRJAM: Kadar hočeš. Vsak bedak me ne bo za to prijemal, kar komu slučajno rečem! Najmanj pa ti!

MARIJA PLEMELJ: Ni kazalo drugega, obrnili so se na ravnatelja. Ravnatelj spočetka ni »želel« verjeti. Ko pa mu je Mirjam potrdila, da je vse res, da je res tako rekla, je vse potlačil. Mirjam se mu je smehljala, mu gledala v oči — in v očeh je bilo seveda zapisano: Moj očka! Pazite! — Poslej se je posmehovala vsakomur. — Potem je Fredy napadel zvečer neko vajenko v parku. Dobili so ga miličniki, slučajno so to videli tudi sošolci. Pričakovali so prijavo na šolo, zato je mladinska organizacija sklenila še prej

stvar sama obravnavati. Vedeli so, kaj takšna prijava pomeni, zato so skušali s svojo obravnavo Fredyja vsaj za silo rešiti.

PRESEDNIK MO: Fredy, odkrito in pošteno se želimo s teboj pogovarjati. Naše mišljenje je, da vse to, kar si storil, ni v skladu z likom mladega človeka v naši današnji družbeni ureditvi. Samo to.

FREDY: Moje mišljenje pa je, da naj vas vrag pobere.

PRESEDNIK MO: Bodj razumen, Fredy...

FREDY: No, kaj pa je to takšnega, no, antisocialističnega, če sem jo malo popital! Saj nisem za luno, ne! Saj vsakomur nastavlja! In nikar mi ne pridigaj o socialističnem liku in podobnih oslarijah! Sam dobro vem, kaj počnem! Misliš, da je socializem menišija, če si ti in kar vas je takšnih sami zakompleksani zamorjenci! Poglejmo stvarnosti v obraz: kaj pa imamo od življenja in zakaj naj ne bi bilo normalno, ko bi tista Špela dala še meni, če je že tolikim drugim! Daj, daj, — zakaj naj se morala začne prav pri meni?

PRESEDNIK MO: Fredy, mi ti hočemo samo dobro. Stvar je imela v rokah milica in sam dobro veš, kaj lahko to zate pomeni...

FREDY: To je zmeraj zadnji izgovor! Dobro ti hočemo — lari-fari! Ne vtikaj se več v to: jamčim ti, da ne bom imel nobenih sitnosti zaradi tega na šoli. Ali to zadostuje?

PRESEDNIK MO: Misliš pri tem na očeta?

FREDY: To je moja stvar. Glavno je, da s tem odpade še zadnji razlog za tvoje zoprno, komisarsko zasliševanje.

PRESEDNIK MO: Če misliš, da je to prav in če misli tako tudi tvoj oče...

MARIJA PLEMELJ: Za Fredyja je teklo življenje potem tiste prve, najbolj pričakovane dni zares kakor zmeraj. Šolske oblasti niso storile ničesar, ravnatelj ga je prav tako kot zmeraj prijazno ogovarjal. Kje je ostala prijava? — Nič ni vznemirjalo ravnatelja, samo »Kres«. Treba je bilo najti krivca, to je bilo poglavitno. Treba je bilo najti tisto subjektivno silo, ki je vanj lansirala svoje reakcionarne ideje, jih podtaknila dijakom. Kdo drugi bi to lahko še bil, če ne profesorica slovenščine? In navsezadnje — bilo je treba oprati ves kolektiv. Ravnatelj je, kjer je mogel in čedalje pogosteje opozarjal, da zapaža pri Taščici že dlje časa znamenja neuravnovešenosti. Zato je zaprosil Izohipso — v dijaškem žargonu profesorice geografije — naj govori z njo. Naj jo previdno pripravi do tega, da bi šla na pregled. Sam ima dobrega znanca, ki bi vse uredil brez hrupa, diskretno.

RAVNATELJ: Bogve, kaj se je vse nabralo v njej, saj razumete. Stara devica, že to je neeksplozirana bomba, — verjetno še kakšne podedovane kali, posledice vojske, rahla konstitucija, preobremenitev, ko je delala z vsemo-

gočimi krožki, mulci pa so tudi barabe — saj ni čudno, enkrat se mora podreti. Mora se podreti, zaboga. Še tako trdna zgradba se podre.

MARIJA PLEMELJ: Lepega dne Taščice ni bilo več v šolo. Ko smo zvedeli, smo razburjeni tekli k profesorju Rženu. Čutili smo se krive, želeli smo ji pomagati!

PROFESOR RŽEN: Vem. Opozarjal sem vas. To so posledice. Kaj naj storim?

ANDREJ SOK: Govorite z ravnateljem!

PROFESOR RŽEN: Dobro veste, kaj vam dopovedujem že ves čas, odkar se sestajamo. Kakor me sicer veseli delo z vami... Navzven ne želim imeti nobenega, prav nobenega opravlka z ničemer.

ANDREJ SOK: Ampak, to je tako izjemno, res tako... tako...

PROFESOR RŽEN: In kaj sploh lahko storim? Nič. Preprosto in nepreklicno nič.

ANDREJ SOK: Greste k ravnatelju in mu poveste, da gre za pomoto! Da smo mi napisali tisto reč! Naj je dobra ali slaba — sami! Da Taščica nima nič zraven.

PROFESOR RŽEN: In kaj mislite, da bo storil ravnatelj potem?

ANDREJ SOK: Naj stori, kar hoče! Ampak povedati mu je treba! Treba je pomagati! Dopovedati! Saj ni tako brez duše...

PROFESOR RŽEN (*zamišljeno*): Brez duše... Ste prebrali Kaligulo?

ANDREJ SOK: Prosim, pustite tale hip Kaligulo in filozofijo!

PROFESOR RŽEN: Filozofija daje najčistejše odgovore. — Poglejte, kaj pa je sploh to — »brez duše«? Da je brez morale? In kaj je morala? Vsako človeško ravnanje je na svoj način moralno. Samo pogledati ga je treba s prave strani. Če ni od tukajle, je pa od tamle. Od nekod je zagotovo. Kakor se je Kaligula z močjo svojega nasilja norčeval iz sodobnikov in iz tega ustvaril svojo, lastno moralo, tako se veliki Camusov duh s svojimi zastavicami norčuje iz celih čred drobnih duhov, ki se mu podaniško klanjajo. Vse v posebnih etičnih okvirih. Niti sledu klasične etike... razumete? Saj ste brali?

ANDREJ SOK: Boste govorili z ravnateljem?

PROFESOR RŽEN: Torej ne razumete. Dobro, bom drugače povedal.

ANDREJ SOK: Ni nam treba ničesar pripovedovati. Za nas je v tem hipu važno to, da trpi nedolžen človek, ki smo ga imeli radi, če hočete. Zaradi nas.

PROFESOR RŽEN: Zaradi mene ni...

ANDREJ SOK: ... da, imeli smo ga radi, čeprav ni velik duh, pa je bil vsaj človek z nami!

PROFESOR RŽEN: Opozarjal sem vas.

ANDREJ SOK: Na svidenje! Hvala lepa za vašo neomadeževano filozofijo, posebno etiko in neklasično moralo!

(Prehod.)

ANDREJ SOK: Je tovariš ravnatelj tukaj?

ZENSKI GLAS: Zakaj?

ANDREJ SOK: Nujno moram govoriti z njim.

RAVNATELJ (iz ozadja): Kaj želite, Sok?

ANDREJ SOK: V imenu vsega razreda sem prišel. Profesorico Likarjevo želimo nazaj.

RAVNATELJ: To ni v moji moči. Višja sila, bolezen.

ANDREJ SOK: Moram vam povedati, da ni niti vedela, kaj pišemo za naš list.

Z njim je imela toliko opraviti, kakor vi. Dajem vam častno besedo.

RAVNATELJ: Bilo bi skrajnje nečloveško — in to v tem trenutku od vas tudi je, — če jo hočete vreči iz bolniške postelje. Počakajmo, potrpite, da ozdravi, potem se seveda lahko pogovarjamo naprej.

ANDREJ SOK: Dam vam častno besedo, da je do zadnje črke v »Kresu« vse naše. Častna beseda, tovariš ravnatelj, — da Taš... profesorica Likarjeva ni imela nobene zveze...

RAVNATELJ: Bojim se, da bo bolezen dolga. Oglasite se kasneje. Prej seveda ne moremo nič ukreniti.

ANDREJ SOK: (*zviša glas*): Poslali ste nedolžno žrtev v bolnico! Da bi se oprali! Krivdo za to bi radi naprtili nam, in našo — če sploh je — njej!

RAVNATELJ: Tega, kakor da niste rekli, Sok. Najbolje je, da greste; oprostim vam, ker ste razburjeni in ker vas razumem. — V dveh dneh dobite novega profesorja slovenščine. Zdravo!

(Prehod.)

MARIJA PLEMELJ: Potem je prišel Mrcina, Janez Medved, »brez neumnosti«.

Še prej pa smo govorili tudi z Mirjam. Res je bilo brez smisla, vnaprej smo vedeli; vendar smo, kot utopljeni, poskušali storiti vse. Mogoče se o Mirjam varamo, smo mislili, mogoče je veliko boljša, kot se kaže; njenemu očetu bi bilo treba samo vzdigniti slušalko in zavrteti telefon.

ANDREJ SOK: Mirjam... zaradi Taščice smo bili pri ravnatelju...

MIRJAM: In?

ANDREJ SOK: Ni bolna. Zaradi nas je... morala proč, perejo se...

MIRJAM: Česa naj bi se prali?

ANDREJ SOK: Dobro veš, »Kres«...

MIRJAM (*se zasmeji*): A, tistega, o našem očku! Od kod hiša, avto, jaz, pes!

ANDREJ SOK: Ampak Taščica ni imela nič zraven!

MIRJAM: Ali je to tako važno? Nikar ne misli, da je tistih nekaj trapastih čačk tako važnih, da bi se zdaj vsi na glavo postavljali! Moj očka se že ne! Mar mu je! In če je Taščica res bolna, potem je najbolj pametno, da leži. Vsaj po mojem. — Ti, ampak nekaj drugega! Kdo pa ti je rekel, da sem s šestnajstimi abortirala?

ANDREJ SOK: Meni?

MIRJAM: Prišlo je do ravnatelja — in za nekoga se lahko to slabo konča. Ali zate ali zame. Kdor pač uspe dokazati.

ANDREJ SOK: Saj vsi govorijo.

MIRJAM (zakriči): Nesramnost! Povedala bom ravnatelju...

ANDREJ SOK: Povej, kar povej, ti, socialistična hči socialističnega očeta! Če drugega ne, o loteriji lahko podrobneje pripovedujem...

MIRJAM: To še ni abortiranje!

ANDREJ SOK: Ni — pač pa tudi ni po šolskih pravilih. Tako se utegne slabo končati za oba, ne le za enega.

MIRJAM: Denunciant! — Povabimo te na zabavo in ti to izkoriščaš! Bomo videli! Bomo videli!

(Prehod.)

MARIJA PLEMELJ: Vse ni nič pomagalo. Taščica je ostala, kjer je bila. Profesor Ržen je ostal v svoji filozofski mentorski luknji ob svojem Kaliguli. O »Kresu« ni nihče več javno govoril, samo šušljali so o njem kot o državni skrivnosti. Iz preprostega kritičnega zapiska se je med tem rodil veleizdajalski akt, ki je ogrozil socializem v celoti. Naposled sem še sama stopila k ravnatelju in mu rekla —

(Prehod.)

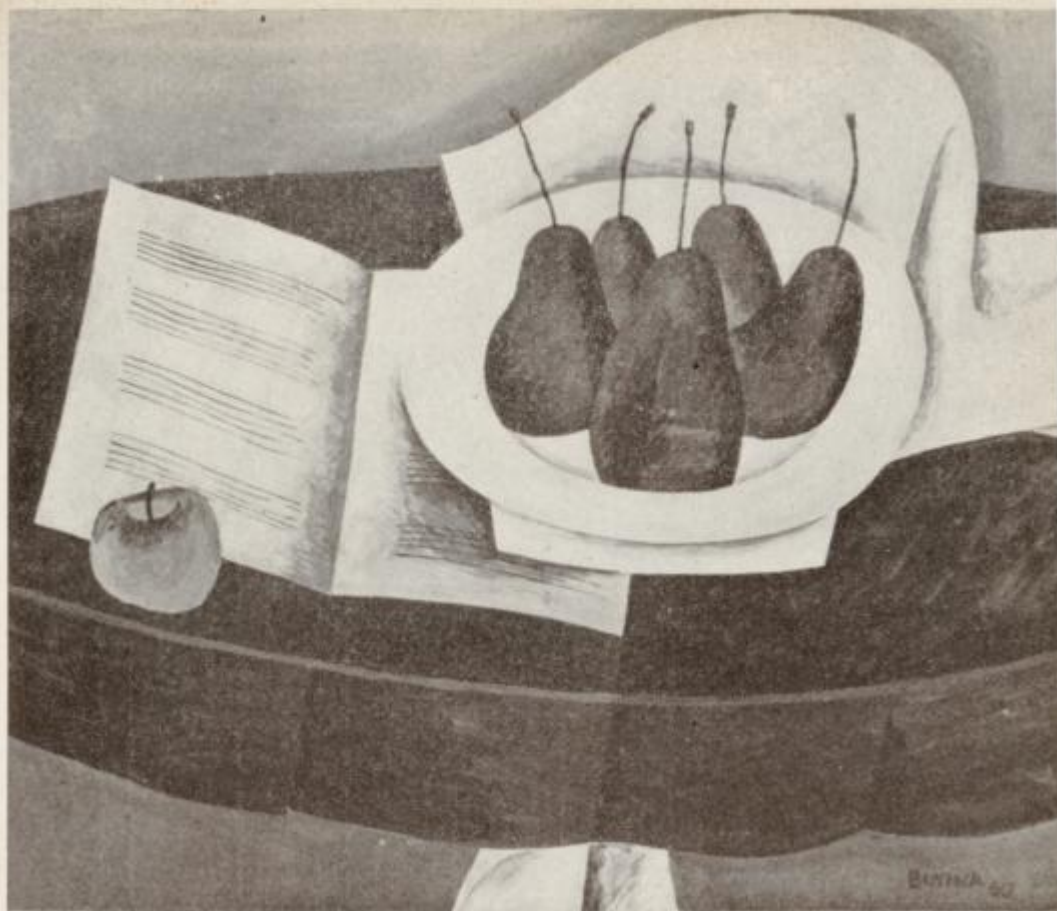
MARIJA PLEMELJ: Tovariš ravnatelj, jaz sem napisala tisti članek v »Kresu«, skupaj z Andrejem Sokom sva ga napisala. — Vse v njem sem sama doživela. Moj oče je delavec; stanujemo — osem nas je — v sobi in kuhinji. Če ne verjamete, pridite pogledat! Mojbog, kolikokrat bom še ponovila to zgodbo! — Bila sem v brigadi, želim graditi socializem — to je moj življenjski smoter; želim posvetiti vse svoje moči za tisto, kar so ustvarjali naši očetje v borbi; vendar mislim, da imam pravico tudi kritizirati. Želim povedati na glas, če se mi ne zdi kaj prav. Bila sem — enkrat samkrat sicer, a dovolj za zmeraj — na privatni zabavi svojih kolegov in kolegic, hčerk in sinov nekaterih vodilnih ljudi v gospodarstvu, trgovini, pa tudi v družbenem življenju našega kraja. Tam so počenjali stvari, o katerih se vam še sanja ne in o katerih nočem podrobneje govoriti. V razredu, v mladinski organizaciji imamo zmeraj težave z njimi. Spreminjajo se v kasto, privilegirani so, v brigade nočejo. Zaslužni so zaradi svojih očetov. Vsega imajo, a za socializem niti s prstom ne mignejo. Sami presodite, ali je članek izvit iz trte ali ni. Ne rečem in nikjer ne trdim, da so takšni spodsrljaji značilni za našo družbo, toda pri nas, v našem kraju se pojavljajo. Tega ne morete zanikati. In to imamo pravico kritizirati. Vsi smo prebivalci našega mesta in sami ga moramo upravljati.

(Prehod.)

56
MONTANA

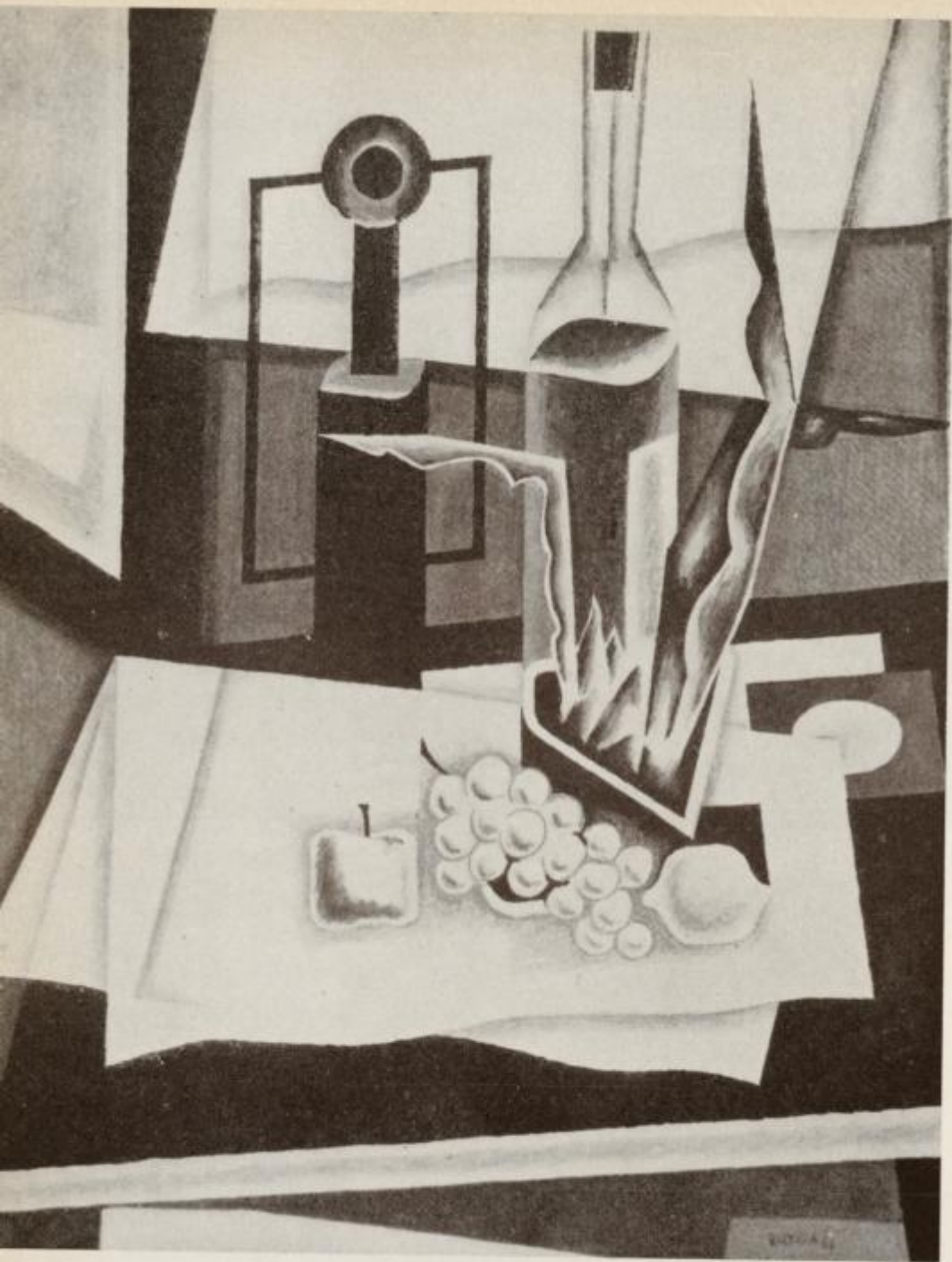

MILAN BUTINA : *Stol (olje) 1959*

Tihožitje (gvaš) 1963

Hruške (gvaš) 1960

Tihožitje z rdečim vrčem (lepljenka) 1963

MARIJA PLEMELJ: Tudi to ni pomagalo. Ravnatelj je vztrajno in brezobzirno reševal »ugled« šole. Lepega dne je prišel v razred in vso stvar končno zaključil. Vstali smo, stopil je za kateder in rekel —

RAVNATELJ: Sedite! — Včeraj sem sklical konferenco učiteljskega zbora. Obravnavali smo vaš primer in sklenili, da dobi ves razred ukor pred izključitvijo. Zakaj, to sami dobro veste. To, kar ste objavili v zadnji številki »Kresa«, je v veliki meri škodovalo ugledu šole, razen tega pa je tisto pisanje že samo na sebi izmišljeno in tendenciozno. Pri nas takšnih stvari ni! Če se vam zdi, da so, bi se o njih prav lahko pogovorili z nami...

ANDREJ SOK: Prosim!

RAVNATELJ: Molčite! To, da si jih izmišljate, da majhne napake, ki se mogoče v resnici sem in tja pojavljajo, napihujete in jih kot takšne obešate na velik zvon, kaže na neuravnovešenost in nezmožnost za realno presojo položaja. Zato sem spise nekaterih dijakov poslal na psihiatriki pregled. Ne moremo dopustiti, da bi prav nekaj takšnih neuravnovešencev blatilo naš zavod in njegovo svetlo tradicijo. Na naši gimnaziji se je šolalo precejšnje število zavednih revolucionarjev, od katerih so mnogi dali svoje dragoceno življenje za to, da se danes lahko šolate, da sploh živite! Zato vsega tega ne moremo dopustiti in ne bomo dopustili!

ANDREJ SOK: Prosim... mi smo se želeli o tem pogovoriti, pa ni nihče...

RAVNATELJ: Nič vas nisem vprašal, Sok. Prav tako smo na konferenci sklenili, da morate nekaterim najbolj prizadetim tovarišem v mestu napisati pismena opravičila...

ANDREJ SOK: Prosim... nikogar nismo posebno omenjali...

RAVNATELJ (*preteče*): Ne prekinjajte me, Sok! Vsi vemo, koga ste mislili. Vse, kar se sicer čenča za plotovi, ste spravili v svoj list, in zaplotniške čenče so najbolj konkretne stvari na svetu. Prihodnjič prinesite vsi s seboj knjižice, da vam kazen vpišemo. — In da ne pozabim — Sok, vi prejmete povrhu še poseben opomin, ker ste razširjali neresnične in žaljive stvari o eni izmed vaših kolegic.

ANDREJ SOK: Prosim...

RAVNATELJ (*zviša glas*): Ne prekinjajte me! Nikar ne govorite, da vas ne doleti še kaj hujšega! Pazite, zelo na robu stojite! — Profesorica Likarjeva pa je v resnici bolna. Kogar njena bolezen podrobneje zanima, lahko dobi pri meni zdravniški izvid. — Zaboga, ne mislimo samo na svoje lastne prenapete ambicije, mislimo na naš socializem!

VES RAZRED (*v en glas, zase*): Za svojo rit mu gre, ne pa za socializem!

RAVNATELJ: In povem vam, še eno takšno neumnost, pa ne boste dočakali mature! Niti eden! Čeprav! Družba ne potrebuje nergačev, hoče delovnih ljudi. Ne potrebuje opravljalcev, marveč trezne in pametne upravljalce!

(Spet glasba na motiv Najlepša je mladost.)

JANEZ MEDVED: Imate še petinštirideset minut časa.

MARIJA PLEMELJ: Petinštirideset minut. — Še zmeraj preveč za »splošni uvod«, za »naše očete«, za samohvalo. — Mrcina! — Ja, seveda, morala bi pisati tudi o tem, kako je profesor Janez Medved začel z nižješolci izdajati novo literarno glasilo »Plamenček«, in kako so mu menda obljubili, da lahko postane namestnik ravnatelja, če nas brez afer pripelje do mature. Zato nam stalno zabičuje —

PROFESOR JANEZ MEDVED: Nobenih neumnosti! In predvsem — nobenih neumnosti! To vas lahko drago stane!

MARIJA PLEMELJ: Ali ima po vsem tem še smisel pisati, kakor bi hotela, da bi bilo po vesti in predvsem — po resnici? Ali bo Andrej pisal tako? — Saj res, ali bo Andrej pisal tako? Lahko mu pošljem listek.

GLAS: Poslala mu je listek: Andrej, ali boš ti pisal po resnici? Marija. — Dobila je odgovor: Marija, dogovorili smo se. Nobenega smisla nima. Piši, kakor hočejo. Andrej.

PROFESOR JANEZ MEDVED: Plemljeva, pokažite! Kakšen listek imate pod klopjo?

GLAS: Ni mogla drugače, videl je. Profesor Janez Medved ga je prebral in nekje na skrajnem robu obraza mu je samozadovoljno trznila mišica. — Vse bo v redu — torej, uspelo je. — Kolikor je mogel blagohotno, je polglasno rekel, skoraj zamrmral —

PROFESOR JANEZ MEDVED: Nikar ne počenjajte neumnosti. Pišite, še štirideset minut imate časa.

(Glasba na osnovni motiv.)

MARIJA PLEMELJ: Še štirideset minut časa. Še zmeraj preveč za najmanj tri strani s splošnim uvodom, o očetih in tako dalje in tako dalje — pod skupnim naslovom — Najlepša je mladost.

GLAS: Potem je pisala.

(Vmes naraščajoča muzika.)

MARIJA PLEMELJ *(piše)*: Človek je najbolj srečen, ko je mlad. To je stara modrost. Posebno na zgodnje otroštvo nas vežejo vse življenje najlepši spomini. Če je mladost lepa, je lepo vse življenje; iz nje črpamo svoje moči za premagovanje tegob vsakdanjega življenja. — Mi smo imeli srečo, da smo se rodili že po vojni, tako da nismo okusili njenih grozot. Poznamo jo le po pripovedovanju staršev. Naši očetje so se hrabro borili proti okupatorju in — če je bilo treba — tudi junaško žrtvovali svoja življenja za skupno stvar: da bi imeli mi lepše življenje in mladost, kajti najlepša je mladost... *(Zamira.)*

(Glasba.)

GLAS: Marija Plemelj, stara osemnajst let, hči delavca, dvakrat v brigadi, s svojo veliko vero v socializem — pred maturo ni pisala tistega, kar bi morala, če bi pisala po svoji vesti in poštenju.

(Muzika v crescendo preseka no utihne.)

ZAKLJUČEK: Državljeni, občani — nesmiselno bi bilo ugibati, v katerem mestu, v kateri občini, na kateri šoli se je lahko to zgodilo, ali bi se moglo to zgoditi. To, kar nam lahko koristi, ni ugibanje, so vprašanja, na katera moramo odgovoriti.

Kdo je bil kriv, če četrtošolka Marija Plemljeva ni napisala svoje poskusne maturitetne naloge pošteno in po svoji vesti? Načelo naše družbene ureditve? — Ne, ta določajo vsem enake pravice in dolžnosti. — Učni načrti? — Nemogoče; preveč jasno določajo, naj učnovzgojni proces razvije v mladem človeku smisel za družbeno progresivno kritiko, za samoupravljanje, naj ga oblikuje v poštenega, iskrenega, družbi koristnega človeka. — Kdo potem? Nezmožno, preslabo plačano, od vsakogar odvisno učiteljstvo, ki mu je »ugled« šole in kar je s tem povezano, več kot iskren, nepopačen mlad človek? Mogoče. Nenačelni odnosi ljudi na različnih delovnih in družbenih položajih? Mogoče. Ekonomske, oziroma socialne razlike med njimi? Prav tako mogoče. Razmere v majhnem mestu? Verjetno.

Eno drži: Namesto da bi se s četrto a o vprašanjih, ki so jih sami zapazili okoli sebe, ki torej niso iz trte izvita in jih občutijo na lastni koži, odkrito pogovorili — nobena družba ni brez napak — so jim prepovedali govoriti o njih. Učili so jih mižati pred njimi. Diskreditirali so jih, poslali njihove spise psihiatru, zaplenili so »Kres«, poslali Taščico v bolnišnico! Prepovedali so jim! Razočarali so jih; dali so jim vedeti, da kimavci in brezvretenčarji pridejo laže skozi življenje, kakor pokončniki. Kjerkoli in kadarkoli se kaj takega zgodi, je to zločin proti socialistični družbi. Ker je to umor, zagrešen nad samoupravljavcem! Občani, bodite budni! Ne dopustite, da bi se kaj takšnega zgodilo tudi pri vas! To je vse. To je bila moja zgodba. To mi je ležalo na duši.

(Gong.)